

ЕНЕРГЕТИЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ

Анотація. Проаналізовано тенденції забезпечення енергетичної незалежності України у сфері захисту національних інтересів та встановлено напрями диверсифікації національної енергетичної незалежності.

Ключові слова: енергетична незалежність, національні інтереси, зовнішня політика, Україна.

Annotation. There are analysed the trends of ensuring Ukraine's energy independence for the protection of national interests. It helps to determine the directions of diversification of the national energy independence.

Key words: energy independence, national interests, foreign policy, Ukraine.

Аннотация. Проанализированы тенденции обеспечения энергетической независимости Украины в сфере защиты национальных интересов и установлены направления диверсификации национальной энергетической независимости.

Ключевые слова: энергетическая независимость, национальные интересы, внешняя политика, Украина.

Постановка проблеми. Політика енергетичної незалежності є чинником забезпечення національних інтересів держави на міжнародній арені, оскільки до національних інтересів держави належить наявність

* Аспірант кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Рижков М. М.

безперервного доступу до необхідних енергетичних ресурсів у достатній кількості й необхідної якості. Енергетично незалежна держава повинна контролювати власні внутрішні запаси розвіданих і нерозвіданих енергетичних ресурсів та здійснювати захист національного простору через усунення зовнішніх загроз. При цьому енергетична незалежність може розглядатися в політичному, економічному та безпековому вимірах внаслідок використання державами експортного потенціалу енергоресурсів для посилення власного міжнародно-політичного впливу.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідженню проблем міжнародно-політичної складової енергетичної політики держави, а також взаємозв'язку енергетичної та зовнішньополітичної діяльності міжнародних акторів присвячено зарубіжні та вітчизняні наукові роботи С. Андрущенко, В. Баранніка, Дж. Бейкера, К. Бойфілда, О. Брамінського, В. Бушуєва, В. Вербинського, В. Гайдука, М. Гончара, А. Громова, Н. Грущинської, І. Діяка, А. Дорошкевича, В. Іваценка, С. Жизніна, А. Закревського, М. Земляного, А. Конопляника, А. Корнеєва, Ю. Корольчука, О. Коппель, В. Крюкова, Д. Маруніча, А. Мастепанова, К. Медлока, К. Миловидова, Т. Митрової, О. Москальця, Б. Парахонського, С. Пирожкова, К. Полоуса, Г. Робертсона, В. Саприкіна, Б. Соколовського, М. Сороки, А. Сухорукова, О. Троїцького, А. Шевцова, Т. Шинкаренка, В. Фейгіна, П. Хартлея, С. Холдітча, Л. Уніговського, О. Юспіна та інших.

Мета статті – дослідити особливості забезпечення енергетичної незалежності України на міжнародній арені. Завдання статті: встановити можливості захисту національних інтересів України в енергетичній сфері та виявити напрями диверсифікації енергетичної незалежності.

Виклад основного матеріалу. Сучасні міжнародні політико-економічні процеси деструктивно впливають на енергетичну стабільність і незалежність держав, що призводить до виникнення перманентних енергетичних конфліктів або збройних протистоянь. Фахівці стверджують,

що нині формується новий енергетичний порядок у міжнародних відносинах, на який активно здійснюють вплив США через реалізацію стратегії розумного лідерства. У цілому енергетичну незалежність держави прийнято розглядати у рамках сформованої соціально-політичної системи, на яку впливають міжнародні та регіональні політичні, економічні, безпекові, науково-технологічні та соціальні процеси та в рамках якої здійснюють діяльність актори міжнародних відносин [1–3]. На нашу думку, така система виступає простором, в якому взаємодіють енергетичні актори, що пов'язані між собою енергетичними відносинами і впливають на організацію і протікання енергетичних процесів на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Прийнято виокремлювати такі підсистеми взаємодії держав у міжнародній енергетичній сфері, як підсистема держав–експортерів, підсистема держав–імпортерів та підсистема держав–транзитерів енергоресурсів.

Нинішній міжнародний енергетичний простір характеризується високим рівнем політико-енергетичної нестабільності внаслідок ескалації енергетичних міждержавних протистоянь за не відновлювані енергетичні ресурси. Аналітики відзначають, що трансформація енергетичних двосторонніх відносин здатна змінити співвідношення сил в інших енергетичних об'єднаннях, що може призводити до ефекту «багатократності пагубних енергетичних метаморфоз» або глобальної енергетичної кризи. Оскільки держави активно взаємодіють на рівні зовнішніх енергетичних зв'язків, то процеси урегулювання криз у рамках енергетичних відносин двох держав нерідко супроводжуються перемовинами за участю посередників, яких ці кризи можуть також стосуватися прямо чи опосередковано. Такі переговорні процеси характеризуються складністю через намагання акторів, захистити національні інтереси [4; 5].

Офіційно діючою інституціональною основою формування енергетичної незалежності України є Енергетична стратегія України на

період до 2030 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2013 р. Після змін у політичній, економічній та енергетичній сферах, що постали перед Україною упродовж 2014 та 2015 рр., Радою національної безпеки і оборони України було прийнято рішення про перегляд стратегії та її актуалізацію. Пізніше Міністерство енергетики та вугільної промисловості розробило проект нової енергетичної стратегії до 2035 р. на підставі проекту Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова «Нова енергетична стратегія України до 2020 р.: безпека, енергоефективність, конкуренція». Одночасно з цим Національний інститут стратегічних досліджень опублікував власний проект енергетичної стратегії України до 2035 р. під назвою «Біла книга енергетичної політики України: безпека та конкурентоспроможність», який фахівці відзначають як прогрес у порівнянні з попередніми варіантами. Зокрема, запропонований проект вперше зосереджений на споживачах енергії та енергетичних послуг, хоча не повністю відповідає сучасним тенденціям в міжнародній енергетичній політиці. У цілому впродовж 2015–2016 рр. Міністерство енергетики та вугільної промисловості України опублікувало проект концепції енергетичної стратегії до 2035 р., який формалізує політику України щодо забезпечення енергетичної безпеки та гарантування сталого розвитку енергетичного сектору та стабільного енергозабезпечення національних інтересів [6].

У документі визначено цілі забезпечення енергетичної незалежності України з урахуванням зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема, наголошено на необхідності визначення стану енергетичного сектору України виходячи з пріоритетів забезпечення енергетичної безпеки та реалізації євроінтеграційних прагнень України; запровадження сучасних підходів, прийнятих в країнах ЄС, до стратегічного планування та практичної діяльності в енергетичній сфері; формування цілісної системи державного управління енергетичним сектором і створення системи моніторингу за реалізацією стратегії [6].

Забезпечення енергетичної незалежності України у сфері захисту національних інтересів буде здійснюватись через низку заходів, зокрема, передбачається до 2020 р. ліквідувати монопольну залежність України від поставок енергоресурсів, диверсифікувати маршрути і джерела поставок енергетичних ресурсів; до 2025 р. інтегрувати енергетичний сектор України до енергетичних ринків ЄС та системи європейської енергетичної безпеки, підвищити конкурентоспроможність національного енергетичного сектору на європейському енергетичному ринку; до 2035 р. забезпечити участь енергетичного сектору України у функціонуванні європейського енергетичного ринку з вільним рухом енергоресурсів, інвестицій та технологій [6].

У цілому сучасний український політикум вважає, що енергетична незалежність як складова національних інтересів України може бути сформована лише за умови інтеграції держави до європейського енергетичного ринку, за для чого передбачається: впровадження Україною положень третього енергетичного пакету ЄС, спрямованих на створення конкурентних та недискримінаційних умов господарювання на внутрішньому енергетичному ринку; інтеграція об'єднаної енергетичної системи України до Союзу європейської електричної мережі, що сприятиме виходу українських виробників на європейський ринок; розширення транскордонної інфраструктури постачання газу між Україною та ЄС, що дозволить диверсифікувати постачання газу в Україну, створити на базі українських підземних сховищ газу торговий майданчик та забезпечити повноцінне входження України до європейського газового ринку; активізація участі України у регіональних та галузевих міжнародних організаціях з метою взаємоузгодженого та скоординованого вирішення спільних проблем; входження України в європейську систему забезпечення енергетичної безпеки [6–8].

Для з'ясування перспектив розвитку енергетичної незалежності України проаналізуємо комплексні показники у енергетичній сфері,

розроблені фахівцями Світової енергетичної ради. Зокрема, Світова енергетична рада є міжнародною організацією, що складається з більше 3000 державних і приватних установ з майже 100 країн світу та досліджує глобальні, державні і регіональні стратегії для стимулювання міжурядового діалогу, спрямованого на формування збалансованої міжнародної енергетичної політики. Фахівці організації запропонували концепцію «енергетичної трілемми» для підтримки розвитку світової безпечної, доступної та екологічної енергетичної сфери. Суть концепції полягає у дослідженні та формуванні рекомендацій для різних країн світу за трьома показниками:

- енергетична безпека, що включає ефективну організацію постачання первинної енергії з національних і міжнародних джерел, надійність енергетичної інфраструктури і здатність постачальників енергії задовольнити поточний і перспективний попит;

- енергетична рівність, що проявляється через наявність і доступність енергії для населення;

- екологічна стійкість, що визначає ефективність пропозицій і попиту на енергію, а також розвиток пропозицій на енергію з поновлюваних та інших маловуглецевих джерел.

Моніторинг світових енергетичних проблем дозволив фахівцям сформувавши загальний рівень енергетичної стійкості, що дозволяє цілісно оцінити світову, регіональну та національну енергетичну сферу, а також виявити переваги на недоліки організації національних енергетичних систем для формування напрямів їх удосконалення: оцінка «А» присвоюється країнам з дуже високою енергетичною продуктивністю; оцінка «В» – країнам з високою енергетичною продуктивністю; оцінка «С» – країнам з середньою енергетичною продуктивністю; оцінка «D» – країнам з низькою енергетичною продуктивністю. Таким чином, найвищою оцінкою за індексом є рівень «AAA», а найнижчою – рівень «DDD» [9].

Щороку у дослідженні беруть участь 129 країн, зокрема упродовж п'яти років до десятки країн з дуже високою енергетичною продуктивністю належали переважно європейські країни, а також Канада і Нова Зеландія (табл. 1). При цьому Україна, демонструючи середню низьку енергетичну продуктивність, упродовж 2011–2015 рр. займала від 94 до 110 місця.

Таблиця 1.

Індекс енергетичної трілемми, 2011–2015

	місце	країна	рівень		місце	країна	рівень
2015	1	Швейцарія	AAA	2013	1	Швейцарія	AAA
	2	Швеція	AAA		2	Данія	AAA
	3	Норвегія	ААВ		3	Швеція	AAA
	4	Велика Британія	ААВ		4	Австрія	ААВ
	5	Австрія	ААВ		5	Велика Британія	AAA
	6	Данія	ААВ		6	Канада	ААВ
	7	Канада	ААС		7	Норвегія	ААВ
	8	Франція	ААВ		8	Нова Зеландія	ААВ
	9	Фінляндія	ААВ		9	Іспанія	AAA
	10	Нова Зеландія	ААВ		10	Франція	ААВ
	...110	Україна	ССD		...97	Україна	BCD
2014	1	Швейцарія	AAA	2012	1	Швейцарія	
	2	Швеція	AAA		2	Велика Британія	
	3	Норвегія	ААВ		3	Швеція	
	4	Велика Британія	AAA		4	Австрія	
	5	Данія	ААВ		5	Данія	
	6	Канада	ААВ		6	Норвегія	
	7	Австрія	ААВ		7	Нова Зеландія	
	8	Фінляндія	АВВ		8	ФРН	
	9	Франція	ААВ		9	Франція	
	10	Нова Зеландія	ААВ		10	Канада	
	...94	Україна	BCD		...99	Україна	
2011	1	Швейцарія		Джерело: складено автором за даними World Energy Council			
	2	Данія					
	3	Швеція					
	4	Велика Британія					
	5	Австрія					
	6	Норвегія					
	7	Франція					
	8	Канада					
	9	Нова Зеландія					
	10	ФРН					
	...95	Україна					

За досліджуваний період Україна погіршила національні показники в енергетичній сфері, причиною цього стало зниження загального рівня національної енергетичної безпеки, хоча фахівці відзначають покращення якості надання послуг на електроенергію та зниження викидів в атмосферу. Відзначимо, що поліпшення екологічної ситуації в країні, на жаль, пов'язане зі зниженням темпів промислово-економічного розвитку, а не запровадженням енергозберігаючих та очисних технологій. Таким чином, енергетична продуктивність України залишається на низькому рівні на фоні погіршення загальної політичної, економічної та соціальної ситуації (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка енергетичної продуктивності України
за індексом енергетичної трілемми, 2011–2015

	2011	2012	2013	2014	2015	тенденція	рівень
Енергетичні показники:	85	92	92	89	105	↓	
енергетична безпека	54	60	59	54	88	↓	C
енергетична рівність	70	73	73	74	65	→	C
екологічна стійкість	114	114	114	116	121	→	D
Контекстуальні характеристики:	106	104	97	110	112	→	
політична міць	106	100	99	96	107	↓	
соціальна міць	77	88	88	83	88	→	
економічна міць	110	109	101	113	110	→	
Сумарний ранг	95	99	97	94	110	↓	CCD

Джерело: складено автором за даними World Energy Council

Головними проблемами низької енергетичної продуктивності України є висока залежність від імпорту дорогого викопного палива (нафти і газу), а також неефективна інфраструктура і недостатній рівень розвитку енергетичного ринку. Зауважимо, що подолання названих проблем вже здійснюється у рамках оновленої національної енергетичної політики через заміну російського газу реверсним постачанням з Європи

або вугіллям, збільшення видобутку вітчизняних нафти і газу, а також розвиток атомної енергетики. Крім того, існує необхідність зміцнення енергетичної політики в сфері енергоефективності за допомогою використання поновлюваних джерел енергії для вироблення тепла та електроенергії, а також зниження рівня споживання газу в сфері теплопостачання.

Висновки. Для виконання подібних завдань уряду необхідно підготувати низку законодавчих ініціатив щодо державного регулювання енергетики, ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів, порядку постачання природного газу населенню України тощо. Відзначимо також, що для забезпечення енергетичної незалежності Україна має розвивати багато- або двостороннє партнерство в енергетиці за такими альтернативними напрямками, як постачання енергоносіїв з Азербайджану, Казахстану, Ірану, Норвегії; розширення транзитних потоків через Україну; будівництво та обслуговування міжнародних енергетичних проєктів. Таким чином, енергетична незалежність України у сфері забезпечення національних інтересів залежить від можливостей державних інституцій узгоджувати як внутрішні протиріччя, так і ефективно долати зовнішні виклики і загрози. При цьому політико-економічна стабільність держави та диверсифікація енергопостачання і транзиту енергоносіїв по лінії Схід–Захід дозволить Україні отримати довгоочікуваний енергетичний суверенітет.

Список використаних джерел

1. McMahon R. The Energy Policy Conundrum [Електронний ресурс]. / R. McMahon // Council on Foreign Relations. – October 12, 2006 – Режим доступу: <http://www.cfr.org/united-states/energy-policy-conundrum/p11694>
2. Yergin D. What Does 'Energy Security' Really Mean? [Електронний ресурс]. / D. Yergin // The Wall Street Journal – July 11, 2006 – Режим доступу: <http://www.wsj.com/articles/SB115258420318203023>

3. Alm A. Energy Supply Interruptions and National Security / A. Alm // Science. – 1981. – Vol. 211. – 27 March. – P. 1379-1385.

4. Yergin D. Energy Independence [Електронний ресурс]. / D. Yergin // The Wall Street Journal – Jan. 23, 2007 – Режим доступу: <http://www.wsj.com/articles/SB116951954739284514>

5. Lovins A. B. How innovative technologies, business strategies, and policies can dramatically enhance energy security and prosperity. [Електронний ресурс]. / A. B. Lovins // Rocky Mountain Institute, 2006. – 5 p. – Режим доступу: http://www.rmi.org/cms/Download.aspx?id=6624&file=E06-02_SenateTestimony.pdf

6. Нова енергетична стратегія України: безпека, енергоефективність, конкуренція [Електронний ресурс]. // Міністерство енергетики та вугільної промисловості України – 2015. – 7 серпня. – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

7. Закон України від 15.12.2010 № 2787-VI «Про ратифікацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства»

8. Закон від 16.09.2014 № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»

9. About World Energy Council [Електронний ресурс]. – March 2014 – 16 p. – Режим доступу: <https://www.worldenergy.org/about-wec/brochure/ru/>